

U napadu na Široki Brijeg sudjeluju i pojedinci koji su se istaknuli u zločinima u istočnoj Hercegovini zbog čega su ih komunisti bili sklonuli u stranu

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (IV.)

Već unaprijed su bili stvoreni planovi da se puca po samostanu i crkvi

► Piše: **Damir Šimić**

Nakon pristizanja partizanskih postrojbi iz sastava 8. dalmatinskog korpusa u zonu dodira s ustaško-domobranskim postrojbama u području Ljubuškog, kao i postrojbi 29. hercegovačke divizije i postrojbi II. brigade KNOJ-a u područje Čapljine, u prvim danima veljače 1945., uslijedio je niz bitaka manjeg intenziteta. Međutim, brojnost i bojeva nadmoć partizanskih snaga, koje su početkom veljače 1945. pristizale u Hercegovinu, bila je prevelika za tri ustaško-domobranske bojne, koje su nakon operacije Bura ostale angažirane na prostoru oko Ljubuškog i Čapljine. Stoga je već 3. veljače započelo plansko povlačenje tih snaga na stare i dobro utvrđene položaje ispred Mostara i u Širokom Brijegu. Povlačenje je nastavljeno i 4. veljače, a posljednja se povukla postrojba 3./IX. stajaćeg djelatnog zdruga, koja je preko Lipna, Čerina, Jara i Uzarića kasno noću 4. veljače dospjela na prostor Širokog Brijega. Još tijekom povlačenja ta je postrojba, sjeverno od Ljubuškog, »izmijenila oštru pješačku paljbu« s prethodnicom 11. dalmatinske brigade koja je u to vrijeme glavninom svojih snaga iz pravca Ljubuškog i Vitine usiljenom hodnjom nastupala prema Širokom Brijegu.¹

Snagama 11. dalmatinske brigade u Vrgorcu su se, s jasnom zadaćom uspostave partizanske vlasti, priključili Jure Galić i Marko Šoljić, istaknuti članovi Oblasnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu, što sam Galić nedvojbeno potvrđuje u svojim memoarskim zapisima.² Međutim, dvojac Galić-Šoljić nisu bili jedini partijski i obavještajni kadrovi s prostora Hercegovine koji su u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade krenuli prema Širokom Brijegu. Prosuđujući elaborate Jovana Andrića,

Osnovna zamisao napada 8. korpusa na Mostar

Uglješić Danilovića, Olge Marasović, Mensura Seferovića, Danila Komnenovića i Ive Jerkića, sve odreda visokopozicioniranih djelatnika KNOJ-a, OZNE i KPJ, izrečenih o Mostarskoj operaciji³, dolazi se do zaključka da su uz redovite vojne postrojbe u akciji sudjelovale još dvije skupine komunista.⁴ Prvu su, naime, činile ilegalne skupine, sastavljene od povjerljivih članova KPJ i SKOJ-a, koje su od ranije djelovale u naseljenim mjestima pod njemačkim i ustaškim nadzorom, dok su sastav druge skupine činili dijelovi KNOJ-a, predvođeni oficirima OZNE, koji su opet od svojih nadređenih dobili točne upute o vrsti posebnih zadaća koje trebaju ostvariti, uključujući i likvidacije »narodnih neprijatelja« po ranije sastavljenim popisima.

¹ Rako, Milan – Družijanić, Slavko, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1987., str. 276.

² Vidi Galić, Jure, *Vrijeme i ljudi, Svjetlostkomerc d. d., Sarajevo, 2005.*

³ Vidi zbornik, *Mostarska operacija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1986.

⁴ Isto.

Jedna takva skupina krenula je početkom veljače iz Čapljine u bojevom rasporedu XII. hercegovačke brigade prema Mostaru. Skupina slična sastava i jednakih zadaća krenula je prema Širokom Brijegu i u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade, o čemu se određene podrobnosti mogu doznati kroz raščlambu svjedočenja fra Janka Bubala koji je kao župni vikar u Vitini tih dana imao izravne susrete s postrojbama XI. dalmatinske brigade u njihovu nastupanju prema Širokom Brijegu.⁵ Sudeći prema raščlambi dostupne građe kao i nekolicini iskaza, na put prema Širokom Brijegu u bojevom rasporedu XI. dalmatinske brigade krenulo je i nekoliko oficira OZNE te jedna skupina oficira i vojnika iz sastava 3. brigade KNOJ-a, među kojima je bio i kapetan Rajko Vukoja, prijeratni komunist iz Bileće, koji je još 1941. bio član Narodno-oslobodilačkog odbora za Hercegovinu.⁶ Međutim, zbog »crvenih skretanja«, kako su komunisti označavali komunističke zločine koji su se prvih godina rata događali u istočnoj Hercegovini, politička karijera Rajka Vukoja naglo je prestala, ali je ona u OZNI i KNOJ-u, kako se čini, tek započinjala.

Zanimljivo je također napomenuti da osobno poznanstvo kapetana Rajka Vukoje s generalom Petrom Drapšinom i Vladom Šegrtom, dvojicom ključnih zapovjednika u ovoj operaciji i tadašnjih zapovjednika 8. dalmatinskog korpusa i 29. hercegovačke brigade, te Slobodana Šakote, šefa OZNE za Hercegovinu, i Jovana Andrića, zapovjednika III. brigade KNOJ-a, seže još u 1941. i same početke četničko-komunističkog ustanka protiv NDH u istočnoj Hercegovini. Određeni povijesni izvori, naime, kazuju da su spomenuti, zbog partijske procjene da su njihove okrutnosti i zločini uništili potporu naroda ustanku, bili sankcionirani partijskim kaznama te premještanjem na druge dužnosti. No, većina njih, unatoč takvim karakteristikama i partijskim procjenama, u završnici se rata našla na najistaknutijim dužnostima. Naravno, osim Rajka Vukoje. Ali, po svemu sudeći, on bi u ovim zadaćama mogao imati osobito važnu zadaću dobivenu od svog zapovjednika Jovana Andrića, zapovjednika III. brigade KNOJ-a, koji je u biti djelovao kao produžena ruka Slobodana Šakote i njegovih mentora Uglješe Danilovića i Aleksandra Rankovića, strukovnih šefova u vertikali OZNE.

Protuudar uoči odsudne bitke

Istodobno s nastupanjem XI. dalmatinske brigade, iz pravca Ljubuškog, kao i ostalih postrojbi iz sastava 26. dalmatinske divizije, preko Imotskog i Posušja, prema

Širokom Brijegu, stožer 369. grenadirske divizije, kao vrhovno njemačko zapovjedništvo na ovoj bojišnici, u to vrijeme stacioniran u Potocima, na temelju obavještajnih saznanja kojima je raspolagao, donosi odluku o povlačenju pukovnijskog stožera te I. i II. / 370. pukovnije iz Konjica, kamo su radi izvođenja jedne manje operacije bile upućene nakon okončanja operacije Bura. Zahvaljujući njemačkim izvorima, imamo podatak da su te postrojbe noću s 5. na 6. veljače vlakom prebačene u Mostar, a odmah zatim prema Širokom Brijegu. »Pukovnijski stožer u velikoj je žurbi stigao u Lisu. II./370 zaposjela je cestu Mostar-Lisa. I./370 odmah je morala u akciju sjeverno od ceste kako bi zaustavila neprijateljski napad koji je bio usmjeren na Mostar«, stoji zapisano u dnevniku njemačkog natporučnika Beck-Woemera.⁷

Prosudujući usporedno dostupne partizanske dokumente i publikacije dolazimo do zaključka da je u ovom slučaju riječ o pokušajima II. dalmatinske brigade, pod zapovjedništvom Brune Vuletića, da širokim obuhvatom zajedno s XII. dalmatinskom brigadom zaobiđe Široki Brijeg sa sjeverne strane te se u Knešpolju spoji sa snagama III. brigade, iz sastava 9. divizije, koja je, nadirući preko Uzarića, pokušavala prijeći rijeku Lišticu i u Knešpolju ostvariti dodir s II. i XII. dalmatinskom brigadom. Međutim, brzom intervencijom dviju bojni iz sastava 370. njemačke grenadirske pukovnije, netom pristiglih iz Konjica, kao i intervencijom manjih bojnih skupina iz Širokog Brijega, taj je plan štaba 8. korpusa onemogućen u zoru 6. veljače. Cijenu za ovakav razvoj događaja na bojišnici životima je platilo šest širokobrijeških franjevac, ni krivih ni dužnih, koji su zaštitu potražili u župnoj kući u Mostarskom Gracu. Naime, nakon poraza u Knešpolju postrojba Brune Vuletića svoju je mržnju prema onima koji drukčije misle, pa se čak i otvoreno suprotstavljaju zadanim komunističkim tezama o nepostojanju Boga, pokazala ubojstvom šestorice franjevaca koje su zatekli u župnoj kući.

Tijek bojnih djelovanja

Dan uoči početka završnog udara 26. divizije na Široki Brijeg obavljeno je zapovjedno izvidanje brigadnih razina, gdje je svakako bitno naglasiti da su štabovi XI. i I. brigade već u to vrijeme pred sobom imali točne ciljeve svojih napada. Štab XI. dalmatinske brigade tom je prigodom, s promatračnice u Trtlama, obavio izvidanje konvikta, samostana i crkve, što su, prema zapovjedi štaba 26. divizije, označeni kao bojevi ciljevi ove brigade i prije zapovjednog izvidanja.⁸ Istodobno, štab I. dalma-

⁵ Vidi Bubalo, fra Janko, *Apokaliptični dani*, Gral, Široki Brijeg, 2002.

⁶ Vidi *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima Hrvatske narodne države*, Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Zagreb, 1942.

⁷ Schraml, Franz, *Hrvatsko ratište*, Brkić i sin, Zaprešić, 1993., str. 103.

⁸ Rako, Milan – Družijanić, Slavko, *Jedanaesta dalmatinska (biokovska) brigada*.

Izviđanje XI. brigade prije napada na Široki Brijeg

tinske brigade svoje je zapovjedno izviđanje obavio u Dobrkovićima težišno promatrajući Purino brdo, Duhansku stanicu i Cigansko brdo kao krajnje ciljeve napada dobivene od štaba 26. divizije.⁹

Zanimljivo je da je štab divizije, uz redovit nadzor podređenih štabova, vršen preko povjerenika OZNE i političkih komesara, u ovom slučaju pribjegao i imenovanju posebnih koordinatora. Tako je, sudeći prema partizanskim izvorima, koordinator na pravcu djelovanja XI. dalmatinske brigade bio pukovnik Dušan Dule Korać, politički komesar 26. divizije, dok je ista zadaća na pravcu napada I. dalmatinske brigade povjerena nikom drugom nego Veljku Kadrijeviću, tadašnjem oficiru u obavještajnom odjelu 26. divizije a kasnije generalu JNA i posljednjem jugoslavenskom ministru obrane.¹⁰

Prekomjerni topnički udari po crkvenom pročelju

Završni udar snaga 8. korpusa, uz potporu tenkova, topništva i zrakoplovstva, otpočeo je u ranim jutarnjim satima 6. veljače 1945. Kako bismo što potpunije sagledali okolnosti koje su tada bile na bojišnici, pogledajmo što je o tome pisala jedna i druga strana.

»Jedva da su minule posljednje sjene noći, kad poče pakleni koncert. Topnički udari i udari iz bacača granata prekapali su tlo. S prvim zracima sunca pojavila su se već ozloglašena četiri neprijateljska bombardera i nastavila svoj razorni posao od prethodnog dana. Naše topništvo (uz to 5. bitnica) pucalo je iz svih cijevi, premda je neprestano bilo na udaru lovačkih bombardera, no sudeći po salvama suprotne strane bilo je to vrlo, vrlo slabo«, ostalo je zapisano u dnevniku njemačkog natporučnika Beck-Woemera.¹¹

O snazi partizanske topničke paljbe po samom samostanu svjedočio je i Bruno Raspudić, koji je u to vrijeme

boravio u konviktu: »Iz daljine od kojih pet kilometara (s Trna) tenkovi su najviše tukli zvonike i pročelje crkve, koja se je bijelila na mjesecini. Praveći jezovitu zuku po zraku, naboji bi udarili u tvrdi kamen crkve te napravivši veliku rupu u kamenu ili odcijepivši dio, odbijali bi se kojih stotinu metara prema potoku Ugrovači.«¹²

Uvidom u korpusnu i divizijske zapovjedi za napad na Široki Brijeg vidljivo je da brigadna razina, odnosno pješačke brigade koje su napadale Široki Brijeg, nisu s topništvom imale ništa. Svaka brigada, naime, sama je sebi osiguravala minobacačko i topničko osiguranje, i to sredstvima koja je imala na raspolaganju. Jedino je I. i XI. brigadi pri završnom napadu na samostanski kompleks i duhansku stanicu bio pridodan po jedan tenkovski odjel, što je vidljivo iz dokumentacije objavljene u monografijama 8. dalmatinskog korpusa i dviju spomenutih brigada. Dakle, I. topnička brigada, koja je jedina raspolagala teškim topništvom, bila je izravno podređena štabu 8. korpusa, koji je jedini mogao donijeti odluku o uporabi oruđa i izboru topničkih ciljeva, što je vidljivo iz zapovjedi za napad štaba 8. korpusa, kao i planu uporabe topništva, objavljenih u nizu partizanskih monografija.

Ivan Guvo, zapovjednik XI. brigade

Na koji je način to u praksi djelovalo, odnosno da topnici nisu uopće znali koje ciljeve tuku, pokazuje i svjedočenje jednog od partizanskih nižih oficira izrečeno puno godina kasnije fra Zlatku Sivriću: »Dr. Savin, to je bio jedan pokršteni Židov a po dužnosti advokat u Osijeku, bio je komandant haubičnog bataljona. On je imao 22 haubice američke proizvodnje ili kako su ih zvali protokolci. Susreo sam ga i na Brijegu sam ga upoznao s fra Pavom Dragičevićem. On mi je pričao da se njihov položaj nalazio u Šarića Dubravi – predio kod mosta prema Kočerinu. Od položaja nisu ništa mogli vidjeti. – Dobili smo krive elemente za gađanje. Pucali smo puno. Čudili smo se u što to pucamo toliko, a da se ne obara. Nismo znali točan cilj. Kad sam došao – pričao mi je – vidio sam da smo pucali u crkvu.«¹³

⁹ Vidi *Naša prva dalmatinska 1942. – 1945.*, Čakavski sabor, Split, 1977., str. 351.

¹⁰ *Isto.*

¹¹ Franz Schraml, *Hrvatsko ratište*, str. 103.

¹² Raspudić, fra Bruno, »Grad na gori u plamenu«, *Kršni zavičaj*, 51, Humac, 1998., str. 122. – 134.

¹³ Vidi *Stopama pobijenih*, 2., Široki Brijeg, 2011., str. 42.

Što komunistička literatura kaže o topničkom napadu na samostan

O iznimno snažnim topničkim udarima partizanskih oruđa po pročelju širokobriješke crkve Uznesenja BDM i samostanu otvoreno se govori u najvećem dijelu komunističke literature. Ono što je u ovom slučaju iznimno zanimljivo svakako su jeftini pokušaji opravdanja da su takvom vrstom ratovanja »nastojali neutralizirati neprijateljsku vatru koja je dolazila sa zvonika i samostanskih prozora pretvorenih u puškarnice«.

Među tim i takvim komunističkim »zagovornicima istine«, koji nisu radili ništa drugo nego pokušavali braniti tezu o nadnaravnoj moći štaba 8. korpusa, koji je unaprijed znao da će »svaki prozor na pročelju samostana biti puškarnica«, kako to navode u kasnijim iskazima, pa je upravo zbog toga već u pripremnoj zapovjedi i planu napada širokobriješku crkvu i samostan označio kao prioritetne ciljeve topništva, svakako je i Sibe Kvesić, koji u knjizi *Dalmacija u NOB-u* kaže: »Najteže borbe vodile su I. dalmatinska i XI. brigada, oslobađajući jako neprijateljsko uporište Široki Brijeg na cesti Imotski-Mostar. Ustaše su zajedno s fratrima samostana u Širokom Brijegu pretvorili samostansku zgradu u snažnu utvrdu. U dvorištu zgrade, koja dominira okolinom, bili su iskopani rovovi i postavljena višeredna minska polja. Svi samostanski prozori bili su pretvoreni u puškarnice iz kojih je dva dana i noći neprestano rigala ubitačna vatra. Tek nakon niza uzastopnih juriša, u kojima su pretrpjeli brojne gubitke, bataljoni I. dalmatinske i XI. brigade ušli su u samostansku zgradu.«¹⁴

Naravno, u pokušaju grozničava dokazivanja da su crkva i samostan bili vojno uporište, a time i legitimni ciljevi partizanskog topništva, Kvesić ne preza ni od neistina otvoreno sugerirajući čitatelju da uopće ne razlikuje Duhansku stanicu i Cigansko brdo od crkve i samostana, odnosno ne razlikuje zadaće I. i XI. dalmatinske brigade. Ozbiljnu piscu, za kojega se pretpostavlja da je proučio dostupnu arhivsku građu, to se nikako ne bi smjelo dogoditi.

Ipak, spomenuta detaljnost pokazuje da su se pisanja o ovoj temi hvatali i oni koji ne znaju da je XI. dalmatinska nastupala iz pravca Ljubuškog, dok je I. dalmatinska nastupala pravcem od Posušja i Kočerina, i nije imala dodirnih točaka s napadom na crkvu i samostan, što je vidljivo iz faksimila dokumenata korpusne i divizijske razine, kao i izvješća obiju spomenutih brigada. Međutim, očito je da je Kvesić imao partijsku zadaću već dobro indoktriniranom čitateljstvu, koje je zahvaljujući

sustavno širenim »argumentima« Partije bilo uvjereno da je u borbi protiv klasnog i ideološkog neprijatelja bilo sve dopušteno, ponuditi još jednu tezu o navodnoj legitimnosti unaprijed planirana i razorna topničkog napada na širokobriješku crkvu i samostan te istodobno umanjiti i stupanj odgovornosti za unaprijed planirane zločine nad franjevcima koji su se po prestanku topničkog napada dogodili.

Pozorno proučavajući partizanske krivotvorine o toj temi, u najvećoj mjeri objavljujane sedamdesetih godina prošlog stoljeća, koje su očito bile u izravnoj uzročno-posljedičnoj vezi s brošuram *Široki Brijeg*¹⁵, koju je početkom sedamdesetih godina objavila samostanska zajednica na Širokom Brijegu, dođoh do zaključka da »smještanje« I. dalmatinske proletherske brigade u zonu izravnog napada na samostan zapravo i nije izvoran plod Kvesićevog »znanstvenog« rada. Do toga zaključka dođoh listajući knjigu o I. dalmatinskoj proletherskoj brigadi, objavljenoj u Splitu 1977., točnije u uratku izvjesnog Zorana Kovačeva, koja nosi naziv *Na Širokom Brijegu i Mostaru*, a koja svakako zaslužuje spominjanje u ovoj raščlambi.

»Bilo je 6. veljače. Okopnjelo je, a bijele krpe snijega zadržale su se još po okolnim brdima. Ispred Širokog Brijega uhvatila se maglica od eksplozija avionskih raketa, artiljerijskih zrna i dimne zavjese, koje su u početku napada stvorili tenkovi radi prikrivanja nastupanja kako vlastitog, tako i pješadije«¹⁶, piše Kovačev stilom koji je mješavina činjenica, nekakve čudne lirike te otužnog pokušaja uključivanja metoda specijalnog djelovanja u čitavu ovu priču poglavito u dijelu koji govori o »stvaranju dimnih zavjesa« i »prikrivanju tenkova i pješadije« davši svemu oblike karakteristične za kakav SF-roman a ne za onodobne uvjete.

Međutim, ono što nakon toga slijedi klasičan je primjer partizanskog pristupa činjenicama glede mnogih pitanja pa tako i glede bojevih djelovanja na Širokom Brijegu. Ono što pronadoh u zapisima već spomenutog Zorana Kovačeva, odnosno dio koji govori o istodobnoj razmjeni pješačke vatre sa zvonika i samostanskih prozora i topničke vatre s Trna, djeluje nestvarno i bilo bi svojstveno kakvom jeftinom ratnom romanu. Međutim, dijelu koje se pokušava baviti raščlambom stvarnih događaja i osobama to nikako ne priliči.

»Duž kose koja dominira predjelom i na kojoj se uzdiže samostan, napadao je Drugi bataljon pod komandom Milorada Draškovića«, tvrdi Kovačev zanemarujući pritom činjenicu da je I. brigada u to vrijeme napadala Duhansku stanicu. »Sa zvonika i samostanskih prozora pretvorenih u puškarnice, naše jedinice trpjele su ubi-

Kroz čitavo vrijeme svoje vladavine komunisti pokušavaju dokazati da su opravdano pucali po samostanu i crkvi. Ipak, to im nije uspijevalo. Bilo je i smiješnih opravdanja.

¹⁴ Kvesić, Sibe, *Dalmacija u NOB-u*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1979., str. 804.

¹⁵ Vidi brošuru *Široki Brijeg*, Franjevački samostan, Široki Brijeg, 1971.

¹⁶ Vidi *Naša prva dalmatinska 1942. – 1945.*, str. 351.

Djelovanje XI. brigade oko Širokog Brijega

tačnu vatru. Svijetleći meci tenkovskih topova odbijali su se o kamene zidove, uspijevajući povremeno ušutkati mitraljeska gnijezda na crkvenom tornju i u krugu samostanskih zidina«, zaključuje Kovačev pokušavajući tako uvjeriti čitatelja u suludu tezu o istodobnoj razmjeni pješake i topničke paljbe.¹⁷

Ovaj otužni spisateljski pokušaj Zorana Kovačeva ne bi bio vrijedan spomena kad ne bi u sebi sadržavao toliko neistina, nelogičnosti i pokušaja plasiranja jeftinog pamfletizma među široke »proleterske mase«. Kovačev je sam sebe iznimno teško kompromitirao onog trenutka kada je, u spisateljskom zanosu, ili po direktivama nadležnih partijskih struktura, drugi bataljun iz sastava I. brigade, i njegovog zapovjednika Milorada Draškovića, »izvadio« sa stvarnog napadnog pravca Trn-Duhanska-stanica-Cigansko brdo i »smjestio ga« na pravac prema samostanu, odnosno u zonu 11. dalmatinske brigade. Da je riječ o spisatelju koji se na putu do zaključaka uopće ne vodi činjenicama, ukazuje i dio u kojem govori o istodobnoj razmjeni vatre partizanskog topništva po crkvi i samostanu i navodnoj protuvatru s »puškarnica na zvoniku i samostanskim prozorima« u kojoj su, kako kaže, »partizanski topnici povremeno uspijevali ušutkati mitraljeska gnijezda na crkvenom tornju i u krugu samostanskih zidina«. O kakvim je proizvoljnostima i izmišljotinama riječ može zaključiti svatko tko ima dovoljno zdrava razuma da zamisli situaciju u kojoj jedan puškostrojničar i njegov pomoćnik na otvorenu prozoru ili zvoniku čeka-

ju jednu od 296, odnosno 306 topničkih granata kojima je u ta dva dana izravno pogodeno pročelje samostanske crkve i samostana na Širokom Brijegu. Više od toga, doista, nije potrebno. Međutim, raščlanjujući ovakva otužna tumačenja i krivotvorine, ne treba zaboraviti da su ovi pamfleti pisani u razdoblju u kojem su izravni sudionici ovih događaja Milka Planinc, Bruno Vuletić, Veljko Kadijević, Budimir Lončar, Boško Šiljegović, Peko Bogdan, kao i sam Josip Broz, bili na vrhuncu svoje partijske moći

Ulazak partizana u samostan

Nema nikakve potrebe baviti se podrobnostima dvodnevnih ratnih operacija vođenih oko Širokog Brijega. Povijesna je činjenica, koju potvrđuje više izvora, da je XI. dalmatinska brigada, pod zapovjedništvom Ivana Guve, Hrvata iz Čaporica kod Sinja, 7. veljače 1945. oko 10 sati vojnički ovladala franjevačkim kompleksom na Širokom Brijegu. Istina, njemački izvori navode i neuspješan pokušaj protunapada, izvedena nekoliko sati kasnije. »Na lijevom krilu 9. satnije neprijatelj se probio! Jedva smo mogli povjerovati. Pojedini su se vratili u Lisu trčeci. Sedam ljudi kao ostatak jedne ponosne satnije! Posljednja rezerva 3./opkop.369 morala je odmah krenuti u protunapad. Ali je već pri prijelazu preko brisanog prostora ka samostanu na brdu imala teške gubitke. ... Na tom mjestu život je izgubio i zapovjednik bojne satnik Bollman, zapovjednik II. bojne«, tvrde njemački izvori.¹⁸

Različiti jugoslavenski, komunistički, izvori, od kojih neke navodimo u ovoj analizi, u ciljanoj kampanji vođenoj protiv Katoličke crkve, kao ideološkog i klasnog protivnika, na različite su načine dugi niz godina pokušavali među zplašenim narodom raširiti tezu da su se franjevci borili s oružjem u rukama, polijevali partizane vrelim uljem pa čak i bili idejni začetnici fašističke ideologije. Uz poticanje mržnje prema vjeri komunistički su se stratezi, širenjem ovakvih neistina, na sve načine pokušavali zaštititi i od krhkog suda javnosti pa su tako sustavno u javnost plasirali neistine o »naoružanim i krvožednim« fratrima.

Međutim, bilo je i suprotnih primjera. Neki od njih se, bez obzira na »partijska uvjeravanja« jednostavno nisu mogli nositi s teretom savjesti. Poznavatelji tadašnjih događaja među takve ubrajaju čak i pukovnika Ivana Guvu¹⁹, tadašnjeg zapovjednika XI. dalmatinske

¹⁷ Isto.

¹⁸ Franz Schraml, *Hrvatsko ratište*, str. 104.

¹⁹ Pukovnik Ivan Guvo rođen je 1910. u Čaporicama kod Sinja. U vrijeme kraljevine Jugoslavije bio je radnik i sindikalni povjerenik. Član KPJ od 1941. Dinarskom partizanskom odredu pristupio je 10. veljače 1942. Obnašao je dužnost zapovjednika čete, bataljuna i zamjenika zapovjednika I. dalmatinske brigade. Na mjesto zapovjednika XI. dalmatinske brigade imenovan je u rujnu 1944. Brigadom je zapovijedao sve do kraja rata. Odlikovan je partizanskom spomenicom i »ordenom narodnog heroja«. Sudjelovao je i u borbama na Neretvi i Sutjesci. Nakon rata nije nastavio djelatnu službu nego je radio kao poslovođa u jednoj kninskoj tvornici, što mnogi tumače izravnom posljedicom njegove borbenosti i teške naravi.

brigade, koji je odmah nakon rata pao u nemilost nadređenih. Sudeći prema nekim iskazima, Guvo je odmah nakon nevidene bestijalnosti iskazane na Širokom Brijegu počeo negodovati zbog zločina koji su se, u režiji njegovih nadređenih zapovjednika i OZNE te uz sudjelovanje dijela njemu podređenih partijskih kadrova, dogodili u zoni odgovornosti njegove brigade. Prema istim iskazima potpuno se isti scenarij dogodio i na Kočevskom rogu kada je OZNA angažirala pojedince i dijelove iz sastava njegove brigade povjerivši ih Simi Dubajiću nakon čega je Guvo opet burno reagirao prema nadređenima. Međutim, nakon toga je uslijedila njegova smjena, prekid vojne karijere i smjenski rad u kninskoj tvornici zakovica.

Slično je prošao i I. Z., iz Jasenica kod Omiša, zapovjednik desetine iz sastava XI. dalmatinske brigade, koja je 7. veljače prva ušla u samostanske prostorije. Prilikom ulaska u samostan spomenuti je, sudeći prema osobnom iskazu, zatekao zaključane podrumske prostorije. Nakon što je desetnik I. Z. nogom razbio podrumska vrata, u podrumu je zatekao jednu na smrt prestrašenu skupinu fratara kako, okruženi učenicima gimnazije, sjede za stolom. Budući da je prilikom udarca nogom u vrata ozlijedio nogu, jedan je franjevac priskočio i pomogao mu zaustaviti krvarenje. O ovom je događaju nekadašnji desetnik iz sastava 11. dalmatinske brigade hrabro i otvoreno govorio i nakon rata, tvrde očevici ističući da je zbog toga imao strahovitih poteškoća s partijskim kadrovima sve do svoje smrti.²⁰

Svi oni koji su proučavali ovu temu svakako znaju da se spomenuti iskaz u potpunosti podudara sa svjedočenjima nekolicine preživjelih učenika širokobriješke gimnazije koji su u to vrijeme bili potražili zaštitu u samostanskim podrumima. Stoga možemo kazati da je svaki od iskaza iznimno vrijedan u rasvjetljavanju pune istine o posljednjim satima života mučki pobijenih širokobrijeških mučenika.

Neki unovačeni partizani nisu htjeli kriti istinu, čak i kada je to bilo opasno. Jedan od takvih, I. Z., svjedočio je da se iz samostana i crkve nije pucalo na komunističku vojsku.

Nastavak borbi prema Mostaru i nadzor OZNE nad samostanom

Zahvaljujući mnogobrojnim iskazima, kao i dokumentaciji XI. dalmatinske brigade, 26. divizije i 8. korpusa, vidljivo je da je najveći dio te brigade odmah nakon ovladavanja samostanom, nastavio dalja bojeva djelovanja prema Mostaru. Istina, na Širokom su Brijegu ostale neke manje rodovske cjeline iz sastava ove briga-

de uključujući i prateću četvu i četvu veze, čiji je politički komesar u to vrijeme bila Milka Malada, kasnije udana Planinc²¹, negdašnja istaknuta jugoslavenska političarka unitarističke orijentacije.

Nakon odlaska borbenih postroja iz sastava XI. dalmatinske brigade na Širokom su Brijegu ostali oficiri OZNE BiH, kao i podređeni im dijelovi postrojbi iz sastava III. brigade KNOJ-a BiH. Svakako je značajno pripomenuti da se u popodnevnom satima 7. veljače na Široki Brijeg slio i čitav niz partijskih, obavještajnih i vojnih dužnosnika iz Hercegovine i Dalmacije među kojima su bili Jure Galić Rojak i Marko Šoljić, tadašnji najviši dužnosnici KPJ u zapadnoj Hercegovini, što je i sam Galić potvrdio u više navrata.

Sudeći prema tvrdnjama nekolicine izravnih sudionika tih događaja, izrečenim na znanstvenom skupu Mostarska operacija, održanom u veljači 1986., već u ranim popodnevnom satima, 7. veljače, u samostan na Širokom Brijegu iz Imotskog je premješteno i izmješteno zapovjedno mjesto (IZM) štaba 8. korpusa, odakle je vođen dalji tijek napada, sve do 14. veljače i ulaska partizanskih postrojbi u Mostar. Uz štab 8. korpusa, na Široki su Brijeg pristigle i njegove prateće čete. Sudeći prema nekim iskazima, u ranim popodnevnom satima na Široki Brijeg pristigli su i dijelovi 3. prekomorske brigade²² koja je u vrijeme završnog napada na Široki Brijeg imala zadaću osiguranja bojišnice iz smjera Rakitna.

(Nastavlja se)

²⁰ Iskaz poznat piscu.

²¹ Milka Malada-Planinc, rođena je 21. studenoga 1924. u Drnišu. Partizanskom pokretu pristupila je u srpnju 1943. Član je SKOJ-a od 1941., član KPJ od siječnja 1944. Djelovala je kao poručnica, politička komesarka čete za vezu XI. dalmatinske brigade. Simo Dubajić ju je osumnjičio za sudjelovanje u zločinu na Kočevskom rogu. Poslije rata istaknuta je pripadnica jugoslavenske struje u KPJ. Nakon 1972. bila je predsjednica CK KPH. Obnašala je i dužnost predsjednice SIV-a, odnosno predsjednice vlade SFRJ.

²² Postrojba 3. prekomorska brigada ustrojena je 17. prosinca 1943. u Gravini (Italija). Opremili su je i uvježbali Britanci. Sudjelovala je u desantu na Brač, kninskoj, mostarskoj i riječkoj operaciji te u ovladavanju zapadnom Bosnom. Zapovjednik brigade u vrijeme borbi na Širokom Brijegu bio je major Bogdan Viskiće, a politički komesar major Stane Bobnar. Pripadnici ove brigade odveli su i trojicu franjevaca iz crkve u Izbičnu nekoliko dana kasnije, za čijim se posmrtnim ostacima i danas traga.